

У РОДОВОМУ ГНІЗДІ ЧАРТОРИЙСЬКИХ АБО КАТОЛИЦЬКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ КЛЕВАНЯ

Нам цікаво, що пишуть про Клеванинцю самі різні видання. З цієї метою, здається, раніше використали усі можливі джерела. Виявляється, що не усі. Житель Клеваня, людина, до свого містечка небайдужа, Станіслав Дереза, передає у редакцію польський релігійний журнал «Волянія з Волині», статтю з якого про Клевань ми і розміщуємо в газеті.

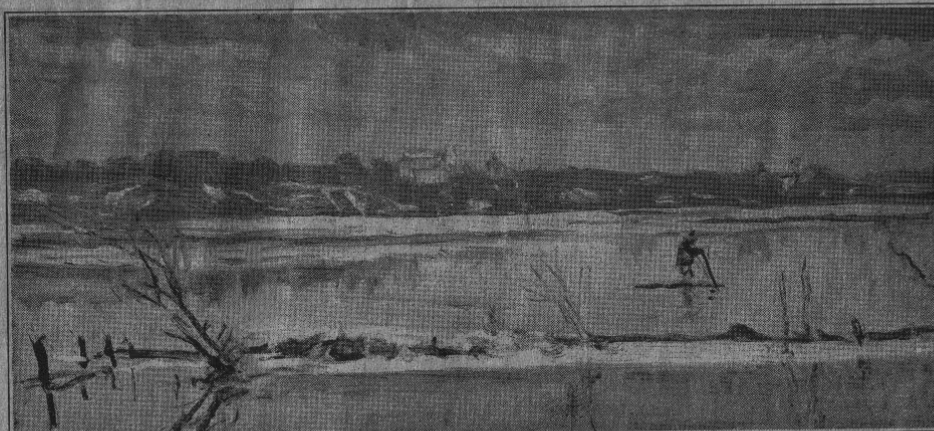
Клевань, подібно як і Олика, — поселення міського типу. Розташована по обох боках траси, що пробігає з Луцька до Рівного на Волинській височині, над річкою Стублою. Небагато мешканців знає його прекрасну історію, про яку нагадують руїни замку і величезна тринавова базиліка, збудована у стилі скромного бароко, що прирівнюється своїми габаритами до олицької колегіати.

Ця місцевість — одне з найстаріших родових гнізд князів Чарторийських гербу Погонь Литовська, що походить з роду Гедиміна, будучи нащадками великого князя литовського Ольгерда. Разом із добрами Олишів, Дерезяне, Суховці й цілим рядом інших сіл, розташованих в основному над річкою Стублою, Клевань була передана у 1446 р. князем Свидригайлом його маршалку Михаїлу Васильовичу Чарторийському. Його нащадки з часом почали писатися князями в Клевані й Жукові. Саме з цієї лінії виводилися найбільш відомі представники цього клану для Речі Посполитої роду виступали лише згадати про княжну Ізабеллу чи князя Адама Чарторийських.

Права міста за магдебурзьким правом Клевань отримала у 1654 році. Тоді обдарували її гербом із зображенням св. Михаїла Архангела, як покровителя молодого спадкоємця. Клевань почала створюватися вже в 1475 р., коли князь Михаїл Чарторийський почав будувати в Клевані великий замок, що виконував дві функції: резиденції та оборони. Розмістив його на пагорбі Городище, над річкою Стублою. Замок мав неординарний вид і складався з трьох крил, пристосованих до виду пагорба. Мури були зміцнені двома баштами з чисельними бійницями, розташованими на протилежних боках укріплення. Одна з них обороняла доступ до переїзду через браму. До брами від підвісний міст. Про клас цієї будови найкраще свідчить той факт, що її не вдалося здобути ані козакам, ані татарам, всупереч тому, що кілька разів спалили саме містечко

православ'я на католицизм, уфундував у Клевані дерев'яний костел св. Станіслава Єпископа і Мученика, свого покровителя св. Юрія і св. Анни. Він від цього часу служив місцем спочинку князів Чарторийських. Князь Юрій збудував біля плебанії школу, працювати у якій були найняті закордонні вчителі. У ній протягом кількох років, під їх керівництвом, виховувалися його сини. Наймолодший із них Микола-Юрій, котрий на війнах, що точилися у Речі Посполитій, провів більшу частину свого життя, досяг багато звань і допровадив свій рід щасливим своїм одруженням до небувалої могутності. Від 1633 року спочатку виконував функцію волинського каштеляна, а потім — волинського і подільського воеводи. Одружився з княжною Ізабеллою Корецькою гербу Погонь Литовська, багатий згасаючий рід котрої також походив, подібно як і Чарторийських, від великого князя Ольгерда. Вона внесла до подружжя істинно королівський посаг — т. зв. корецька держава. Від цього моменту рід Чарторийських почав набирати в Речі Посполитій великого значення. Микола Чарторийський у 1630 році змінив дерев'яний костел у Клевані на чудовий храм, що міг сміливо конкурувати з колегатою в радзивилівській Олиці. Освячував його єпископ Станіслав Лоза.

Завдяки князю Миколі, Клевань стала одним із найзаможніших волинських градів. Князь зробив її постійною резиденцією і локальним осередком релігійного життя. Спровадив до Клевані, зокрема, реліквії св. Боніфатія, привезені з Риму його сином Казимиром-Флоріаном — священиком, котрий після навчання в Римі швидко отримував чергові ступені священства, доходячи до найвищих церковних звань. Найвірогідніше, це він привіз також із Риму образ Матері Божої Допомоги Вірних, який під назвою Матері Божої Клеванської швидко прославився чисельними чудами і оздоровленнями. О. Алоїз Фрідріх у своїй монографії її описав так: «Коли побожні, молчаливі біля цього образу, отримували особливі благодаті й коли тут діялися великі

складалася з о. Матея Погпавського, луцького каноніка, о. Яна Боросціша, межиріцького пароха, професора Ягеллонської Академії і Матея Прусського, ректора Луцького Колегіуму. Єпископські комісари, вислухавши свідчення серйозних свідків, визнали чудотворним представлений образ Пресвятої Діви Марії. Протокол цієї духовної комісії, окрім єпископських комісарів, власноручно затвердив Ян-Баптист де Рубіс, Апостольський нотаріус».

У 1653 році Клевань спалили татари, але замку не здобули. Через рік містечко швидко почало підніматися з руїн. Король Ян Казимир надав їй тоді магдебурзьке право. Обдаровано її гербом і візерунком св. Михаїла Архангела, як покровителя молодого спадкоємця. Наприкінці XVII ст. Клевань почала занепадати. Чарторийські, маючи багато резиденцій, рідко в ній бували. Замок став «резиденцією» управителя клеванського ключа, над яким не було відповідного нагляду і котрий занедбав містечко. У другій половині XVIII ст. сталася в ньому пожежа, яка пошкодила костел. Княжна Ізабелла відновила храм, а єпископ Каспер Цецішовський його посвятив повторно, але ранг містечка це вже не піднесло. Спустошений замок виглядав як пустка. На початку XIX ст. князь Костянтин-Адам, молодший брат Адама-Юрія, котрого поранили в битві біл Бородіно, закінчивши свою наполеонівську епопею, намагався рятувати Клевань. Серйоз-

1816 році на польську школу, відповідно оснащуючи її повітовою фундацією. Передав їй багату бібліотеку, кабінети: фізичний і мінералогічний. Для найбільш здібних учнів встановив стипендії. Із збережених документів випливає, що постійно чуввав над заснованим ним закладом. У 1820 році офірував, наприклад, додатково до бібліотеки цього закладу 237 латинських, французьких і німецьких праць у 602 томах. Історики одногосно зараховують її до найбільш заслужених середніх шкіл на Волині, на ряду із закладами в Луцьку, Володимирі, Межиріччю Корецькому та Кременці. Безсумнівно, вона причинилася до підтримки польськості на Волині в першій половині XIX століття. У ній обов'язковою була польська мова навчання, а також програма з часів Комісії Народної Освіти. Одним із найбільш відомих учнів цієї школи був майбутній варшавський єпископ блаженний Зигмунт-Щенсний Фелінський.

У Клевані, перед чудотворним образом Матері Божої Клеванської, розвивалася також Марійна побожність Щенсного Фелінського, прищеплена матір'ю. Коли ходив до гімназії в Клевані, у тутешньому костелі, перед вівтарем Благовіщення Матері Божої, склав умову обітничу цноти. Першу на своїй дорозі до святості. Мав тоді 14 років. Склав її тому, що негативно оцінював поведінку деяких своїх колег, а також деяких професорів.

тин, фундуючи в родовому гнізді школу, відновив також костел, в якому спочивали його предки. Подарував для нього образ Успіння Пресвятої Діви Марії, пензля Карла Дольчі.

У другій половині XIX століття син Костянтина Олександр-Ромуальд, після отримання від апостольської влади згоди на проживання в Кракові, продав Клевань російській владі, за що наклав на себе осуд польської громадськості. Однак князь боронився, що не мав можливості добре керувати маєтком, який знаходився в іншій державі. Отже, росіянам продав маєток лише тому, що тільки вони одні могли купувати землю. З економічного пункту бачення князь, не шкодуючи грошей на публічні цілі, мабуть, мав рацію, але його рішення, безсумнівно, спричинило занепад Клевані. Отець Алоїз Фрідріх у своїй монографії, писаній під кінець XIX ст. ствердив, що: «сам костел занедбаний, справляє сумне враження» і що, «костаннім часом зовсім забули про благодаті, які в ньому отримували».

У замку господарювали росіяни, котрі розмістили в ньому управління державної власності. Частина його мурів, які визнали зайвими, розібрали, руйнуючи частину об'єкту.

МАРЕК-А. КОПРОВСЬКИЙ.
[«Zrodlo» («Джерело», Краків)
ч. 2 (732) від 7 січня 2006 р.,
стор. 26-27.]

Закінчення
в наступному номері.
З польської переклала

У РОДОВОМУ ГНІЗДІ ЧАРТОРИЙСЬКИХ або КАТОЛИЦЬКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ КЛЕВАНЯ

У 1901 р. костел відремонтували, можливо, також за гроші передані Чарторийськими. Бо не віриться, щоб забули про храм, в якому були поховані їхні знатні предки – князі Януш, Кишиштоф, Олександр, сини фундатора Юрія луцького старости, а також Микола-Юрій волинський воєвода і його дружина Ізабелла з Корецьких.

У міжвоєнний період, у замку, розміщувалася сільськогосподарська школа, а про прекрасне колишнє минуле «княжого гнізда» нагадував лише костел. В «Ілюстрованому Путівнику по Волині», виданому в 1929 р., його автор писав: «що це будинок тринавовий, з двома вежами з фронту. (...) Всередині гладенькі, білі стіни, оздоблені дуже скромно. На стіні в пресвітері над дарохранильницею, де знаходиться великий вівтар, висить образ Мадонни значних розмірів, що вважається ділом Карпа Долні з болонської школи XVII століття. У бічному вівтарі Матері Божої образ із замку князів Чарторийських».

У міжвоєнний період, у Клевані, в більшості мешкали євреї. У ній жило кілька десят польських родин і дещо менше – українських.

У 1939 р. настоятель Клевані о. Олександр Пешхала не чекав на вторгнення радянських військ. Був відомий своїми антибільшовицькими проповідями і місцевою підпільною «ячейкою» комуністичної партії Західної України, яка з певністю вказала б його, як кандидата на арешт. Вийшов до центральної Польщі. По його слідам пішов вікарій о. Станіслав Солтис, попереджений про арешт. У результаті старань парафіян, парафію очолив о. Петро Сонсядек із Сарн, котрий дуже швидко став духовним провідником польського населення у всій околиці.

У 1941 р. німці розстріляли у Клевані сімсот євреїв. У цьому взяв участь українець Серцув, котрий переконав німців, що всі євреї – це комуністи. У школі, що діяла в замку, розташовувався батальйон української поліції, який дуже міцно давався в знаки околишньому населенню. Він також співпрацював з відділами УПА. У квітні 1943 р. до Кле-

вані була скерована компанія Schutzmannschaftsbataillon 202, в якій служили поляки із Сілезії і південних теренів Польщі. Вона мала обороняти польське населення від масової різни. Через місяць німці відкрили другу кампанію польської поліції, що складалася з чоловіків із помордованих польських поселень.

Завдяки цьому, протягом кількох місяців, Клевань вважалася безпечним місцем. У ній ховалися від загибелі польські мешканці з околиць. У містечку постав також відділ польської самооборони, на чолі якої став о. Петро Сонсядек. Він використав великий костел, як місце переховування поляків, перетворюючи його на велике укріплення. Вдень парафіяни перебували у своїх домах. Ніч проводили в костелі. У серпні 1943 р., коли кампанію польської поліції перенесли деінде, бойовики УПА напали на Клевань, але не змогли здобути костел, що обороняли поляки. На відсіч до них прибув відділ угорського війська, який виправ нападників з містечка.

Після вторгнення до Клевані радянської армії, чоловіки, включно з настоятелем, були зараховані до Польської Народної Армії, інші мешканці, в травні 1945 року, вийшли до Сквиськини біля Гожова Великопольського, збираючи із собою більшість озброєння храму.

Після війни, влада передала костел місцевій технічній школі, що розміщувалася в перебудованому замку Чарторийських. Ця школа розмістила в ньому склад. Занедбаний і неконсервований костел руйнувався. Коли на початку дев'яностих років минулого століття, на його порозі став о. Антоній Андрушишин, то жажнувся. Знищився дах будівлі. Стіни були мокрі, частина тинку відпала. Злодії повиривали вікна, двері й підлогу. З написів на мурах всередині костелу можна було зробити висновок, що він служить для зустрічі місцевих хуліганів.

Парафію у Клевані повторно зареєстровано в 1991 році, її першим душпастирем був вищезгаданий о. Антоній Андрушишин. У 1992 році огіку над ним

прийняв о. Вітольд-Йосиф Ковалів, що доїжджав з Острога. Від 1993 до 1995 року о. Вітольд ремонтував костел, намагаючись його упорядкувати і забезпечити, щоб не нищився далі.

– Нам вдалося замінити частину зовнішніх тинків, згадує о. Вітольд, – покрити новим дахом, на який використали 10 тон бляхи. Зробили нову конструкцію даху давниці, накриваючи її новим покриттям. Домурували знищені частини огорожі. Для цього будівничі використали 45 тис. цегли. Столярі вставили у костел нові вікна. Почали також забезпечувати його фундаменти, частково ізолюючи і відводнюючи. При упорядкуванні терену навколо костелу, вивезли 210 тон сміття і будівельного грузу.

Від 1995 року парохом у Клевані був о. Андрій Щіслевич, котрий кілька років доїжджав зі Здолбунова, продовжуючи реставрацію храму і формуючи тутешню спільноту. Коли в 2004 році о. Андрій передавав спільноту своєму наступнику о. Юрію Погнерибці, до відновлення залишилися ще фронтон костелу і його середина. Група вірних, зосереджених навколо храму, що відроджується, складається із 30 осіб. Брак коштів і необхідність продовження ремонту костелу в Здолбунові спрочинили те, що мені не вдалося значно просунути відновлювальні роботи в Клевані, – підсумовує о. Андрій. – Доїжджаючи один раз на тиждень до Клевана, що розташований на відстані 40 км від Здолбунова, я небагато міг також зробити і на душпастирській ниві. Однак вважаю, що якби у Клевані постійно б мешкав священник, то безсумнівно міг би зробити більше.

Від о. Андрія функцію настоятеля у Клевані перейняв о. Юрій Погнерибка, котрий до цього костелу має ближче, ніж о. Андрій зі Здолбунова, але разом із Олжикою і Цуманню – це в нього третя парафія, отже, при всіх його зусиллях, може посвятити небагато часу. Страшай його «гектари тинку», які потрібно робити всередині костелу. Важко цьому дивуватися, якщо зважити на те, що на голові має ще колегіату у Олжці, а також перспективи повернення про-

телу в Цумані, який замінили на Будинок Культури і по сьогоднішній день не повернули вірним, який також потрібно буде якось переобладнати.

– Ситуація в Клевані є досить специфічною, – оцінює о. Юрій. – У Клевані діє чимало сект, особливо багато п'ятидесятників. Зникло у свідомості також і те, що Клевань – це родове гніздо Чарторийських, волинських родовод, котрі внесли великий вклад у розвиток цієї землі. Тутешні хулігани вже двічі вибивали шибки на вікнах костелу й виламували його вхідні двері, вдіраючись у середину. Щоб костел був у безпеці, потрібно було його якось збудувати невеличку плебанію, в якій замешкав би священник. Однак не маю поняття, звідки взяти на це кошти, подібно як, зрештою, на закін-

ззовні абсолютно не дамо ради. У глибині душі надіюсь, що може допоможуть нам Чарторийські по Клеванській лінії, що живуть в Америці, котрі в 1991 році створили Родинний Союз Чарторийських гербу Погонь Литовська, їх представники завжди цікавилися Сходом. Князь Петро-Михайло заснував Товариство Східних Досліджень і Центральної Європи в канадському Альберті. Могили їх предків добре збереглися.

Клеванський костел потрібно тим більше рятувати, бо це останній слід по лінії Клеванських Чарторийських на Волинській землі.

Марек-А. КОПРОВСЬКИЙ.
З польської переклала
Владислава КРИНИЦЬКА.
Закладено: Па...